

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА

УДК 343.98

DOI: 10.31359/2411-5584-2020-41-2-111

А. В. ХОМУТЕНКО

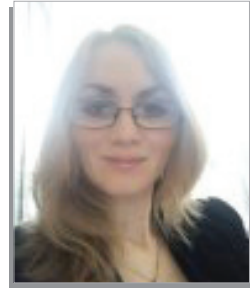
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри фінансів Одеського
національного

економічного університету,

Україна, м. Одеса

e-mail: 24.06.alla@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7176-9613>

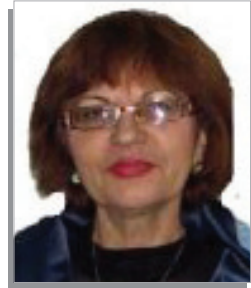
В. П. ХОМУТЕНКО

кандидатка економічних наук,
професорка, судовий експерт,

Україна, м. Одеса

e-mail: homutenko-vera@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7204-7209>

Д. В. МОТИГІН

завідувач відділу економічних досліджень

Одеського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центра

МВС України,

Україна, м. Одеса

ПРОБЛЕМАТИКА ВИРІШЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ЗАВДАНЬ ІЗ ВИЗНАЧЕННЯ УПУЩЕНОЇ ВИГОДИ¹

У статті досліджено нормативно-правові підходи до визначення сутності термінів «збитки» та «упущена вигода». Визначено види збитків. Проаналізовано діючі ме-

¹ © Хомутенко А. В., Хомутенко В. П., Мотигін Д. В., 2020. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

тодики оцінки упущеної вигоди в суб'єктів господарювання. Запропоновано застосовувати метод моделювання для визначення розміру упущеної вигоди. Розроблено алгоритм проведення судової експертизи при вирішенні завдань із визначенням розміру збитків (упущеної вигоди).

Ключові слова: збитки, недоотриманий прибуток, метод інформаційного моделювання, судовий експерт-економіст, методика.

JEL Classification: D61, K41, K42, M20.

Постановка проблеми. Узагальнення експертної практики за останні роки свідчить про збільшення кількості матеріалів, які було повернуто без виконання судово-економічних досліджень. Однією з причин цього стала неповнота наданих на експертизу об'єктів дослідження або їх відсутність унаслідок часткової втрати, пошкодження, що унеможливило їх надання на дослідження судом чи слідчими органами. Водночас призначення судової експертизи в окремих випадках є обов'язковим, зокрема в разі визначення розміру матеріальних збитків [1, п. 6 ч. 2 ст. 242]. Обов'язковість призначення експертизи зумовлена необхідністю доказування тих обставин, без встановлення яких неможливе всебічне та повне розслідування вчиненого кримінального правопорушення та визначення розміру збитків та/або неодержаного доходу (упущеної вигоди). У цьому контексті об'єктивно виникає потреба у формуванні науково-методичних рекомендацій, які регламентуватимуть порядок дій експерта за умови відсутності всіх необхідних відомостей про об'єкт дослідження, визначатимуть джерела інформації та рекомендовані методи дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання визначення сутності збитків та їх видів досліджено в працях таких учених, як Л. А. Будник (L. A. Budnyk) [2], С. Г. Зинченко (S. H. Zynchenko) [3], О. О. Маркіна (O. O. Markina) [4], Т. В. Паєнтко (T. V. Paientko) [4], Г. Прохоров-Лукін (H. Prokhorov-Lukin) [5], С. Р. Романів (S. R. Romaniv) [2], С. І. Саченко (S. I. Sachenko) [2] та ін. Водночас реалії господарського життя та експертна практика потребують більш чіткого, однозначного тлумачення всіх видів збитків, яких може зазнати суб'єкт господарювання. Особливої актуальності в цьому контексті набуває упущена вигода, питання сутності та визначення якої недостатньо врегульовані.

Формулювання цілей. Метою статті є розробка науково-методичних рекомендацій до вирішення експертних завдань з проведення дослідження визначення розміру збитку (упущеної вигоди) в межах усіх видів економічної експертизи, пов'язаних із дослідженням документів бухгалтерського, податкового обліку й звітності, економічної діяльності підприємств і організацій та фінансово-кредитних операцій, у разі коли суд чи слідство не мають мож-

ливості забезпечити експерта документами в повному обсязі внаслідок їх відсутності, втрати чи пошкодження.

У процесі дослідження були використані **методи** систематизації, узагальнення та порівняння, а також графічний і табличний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд справ щодо відшкодування збитків та/або неодержаного доходу (упущеної вигоди) є тим випадком у судовій практиці, коли призначається судово-економічна експертиза, головним завданням якої є встановлення документальної обґрунтованості збитків, доходу (упущеної вигоди) [2].

Поняття збитків законодавчо визначено нормами Цивільного кодексу України (ЦКУ) та Господарського кодексу України (ГКУ). Так, ЦКУ визначено, що «збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода)» [6, ч. 2 ст. 22]. Якщо виходити з прямого змісту цієї норми, збитки – це грошова вартість втраченого майна та додаткових витрат на його відновлення, що являють собою реальні (прямі) збитки, а також неодержаний дохід, що є упущеною вигодою.

У ГКУ під збитками розуміються «витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною» [7, ч. 2 ст. 224]. Тож не дивлячись на термінологічну відмінність, поняття реальних (прямих) збитків і упущеної вигоди близькі як у цивільному, так і господарському законодавстві. Разом із тим ст. 225 ГКУ [7, ч. 1 ст. 225] до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включено «неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною». Крім того, до складу збитків віднесено:

- вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства;
- додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків унаслідок порушення зобов'язання другою стороною;
- матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

Із зазначеного вище виходить, що збитки є грошовим вираженням майнової та моральної шкоди, яка, у свою чергу, складається з трьох частин (видів) (рис. 1).

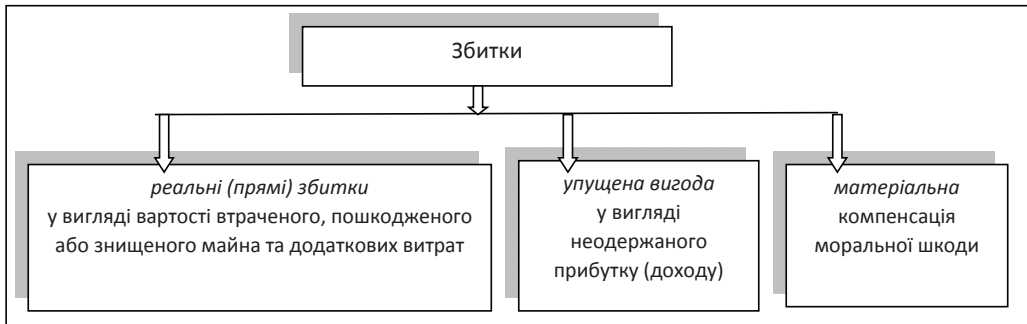

Рис. 1. Складові частини збитку внаслідок порушення зобов'язання однією зі сторін

Джерело: побудовано за даними [2–7].

Доцільно зазначити, що в ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» наведене наступне визначення упущеної вигоди – це «дохід або прибуток, який міг би одержати суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності в разі здійснення зовнішньоекономічної операції і який він не одержав внаслідок дії обставин, що не залежать від нього, якщо розмір його передбачуваного доходу або прибутку можна обґрунтувати» [8]. Разом із тим, визначаючи методичні підходи до оцінки упущеної вигоди, слід ураховувати, що втрата доходу не завжди буде тотожною втраті прибутку в поточному періоді, а може призвести до втрати прибутку в майбутньому. Так, збитками відповідно до ст. 74 Конвенції ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу 1980» є упущена вигода (lost profit), що включає будь-яке передбачуване збільшення активів сторони, яке не сталося з причини порушення договору другою стороною [9].

У вітчизняному законодавстві відсутня дефініція терміна «упущена вигода», що призводить до його неоднозначного тлумачення в експертній практиці. Водночас нормами ГКУ передбачено, що потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі. Крім того, сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі [7, ст. 216]. У той самий час ЦКУ передбачено, що «особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини» [6, ч. 2 ст. 1166]. Отже, для стягнення збитків чи відшкодування завданої шкоди внаслідок невиконання договору чи взятих зобов'язань потрібна наявність усіх

елементів складу цивільного правопорушення: протиправної поведінки; збитків (шкоди); причинного зв'язку між протиправною поведінкою боржника та збитками (шкодою); вини. За відсутності хоча б одного з цих елементів цивільна відповідальність не настає.

Ураховуючи все вищезазначене, вважаємо, що при розгляді експертом питання щодо факту наявності збитків та оцінки їх розміру слід розмежовувати юридичні та економічні аспекти. Оскільки економічна сутність збитків означає, що для потерпілої особи настають негативні наслідки у вигляді додаткових майнових втрат або неодержання прибутку (доходів), який мав би бути отриманий за звичайних обставин. З юридичної ж точки зору збитки – це негативні для потерпілої особи наслідки в майновій сфері, які є результатом неправомірних дій іншої особи.

У межах своєї компетенції судові експерти досліджують виключно економічні збитки, які мають грошовий вираз і можуть бути у формі додаткових витрат, втрати або пошкодження майна та у формі неотриманого прибутку/доходу (упущеної вигоди). Основний склад економічних збитків наведено на рис. 2.

Рис. 2. Склад економічних збитків, дослідження яких знаходиться в межах компетенції судового експерта-економіста

Джерело: побудовано за даними [2–7].

Дослідження економічних збитків здійснюється з урахуванням вимог Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», у положеннях якого збиток визначено як «перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати» [10, п. 3 розділу 1]. Разом із тим відповідно до П(С)БО 15 «Дохід» «доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу за звітний період», а «прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати» [11, п. 5]. Це узгоджується зі ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», у якій зазначено, що «економічна вигода» – це потенційна можливість отримання підприємством грошових коштів від використання активів [12].

Відмітимо, що в чинному законодавстві має місце уточнення виду збитків, які підлягають відшкодуванню, в окремих випадках (виконавця за порушення договору, зберігача, страховика) – лише реальних збитків [6, ст. 900, ст. 951, ст. 988], а у випадку, коли йдеться про управителя – упущеної вигоди [6, ст. 1043]. Разом із тим у ЦКУ відсутня деталізація відповідальності щодо виду економічних збитків у разі порушення взятих зобов'язань [6, ст. 231, ст. 850, ст. 879]. Таке уточнення є важливим, оскільки упущена вигода відрізняється від реальних збитків тим, що останні характеризуються зменшенням наявного майна потерпілого (проведені витрати, знищення і пошкодження майна), а упущена вигода – тим, що наявне майно могло б збільшитися, якби не правопорушення.

Ураховуючи все вищезазначене, вважаємо, що упущена вигода – це розрахункова величина втрат очікуваного приросту в майні, що базується на документах, які беззастережно підтверджують реальну можливість отримання потерпілим суб'єктом господарювання грошових сум (чи інших цінностей), якби учасник відносин у сфері господарювання не допустив правопорушення. Отже, втрати у формі упущеної вигоди в режимі договірної відповідальності пов'язані з існуванням реальних збитків. Саме тому при проведенні судової експертизи з питань оцінки розміру упущеної вигоди внаслідок порушення договірних умов у більшості випадків воно формулюється як додаткове завдання, а головним є визначення реальних збитків.

При проведенні досліджень слід ураховувати, що в бухгалтерському обліку потерпілого підприємства господарську санкцію за порушення умов господарських договорів відображають за кредитом субрахунка 715 «Отримані штрафи, пеня, неустойки» в кореспонденції з дебетом субрахунка 374 «Розрахунки за претензіями». При цьому дохід відображають у момент визнання боржником сум збитків, що підлягають відшкодуванню, або в момент отри-

мання рішення господарського суду про їх стягнення на підставі ст. 4 Закону України «Про бухгалтерській облік та фінансову звітність в Україні» [12].

Доцільно зазначити, що в Україні діє ряд методик щодо визначення збитків (табл. 1). Проте Методики розрахунку упущеної вигоди, яка б відповідала реаліям сьогодення, немає. Тому в практиці судових експертиз використовується Тимчасова методика визначення розміру шкоди (збитків), заподіяної порушеннями господарських договорів, схвалена Державною комісією Ради Міністрів СРСР з економічної реформи 21 грудня 1990 р. (далі – Тимчасова методика).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика діючих методик щодо визначення збитків

Назва методики 1	Зміст 2
Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної внаслідок знищення або пошкодження дерев і чагарників, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1999 р. № 559 із змінами та доповненнями	Встановлені такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної підприємствами, установами, організаціями та громадянами зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів внаслідок: знищення або пошкодження дерев і чагарників; знищення або пошкодження газонів і квітників; використання не за призначенням парків, скверів, гідропарків, інших озелених та земельних ділянок, відведених для їх створення, а також самовільний проїзд та заїзд на них транспортних засобів, засмічення водойм на їх територіях
Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, затверджена Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 липня 2009 р., № 389 зареєстрована в Міністерстві юстиції України 14 серпня 2009 р. за № 767/16783 із змінами та доповненнями	Встановлено порядок визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів у разі: забруднення водних об'єктів, у тому числі пов'язаного із самовільними та аварійними скидами у водний об'єкт забруднюючих речовин та фізико-хімічних показників; забруднення поверхневих та підземних вод під впливом полігонів (сміттєзвалищ) твердих побутових та промислових відходів; самовільного використання водних ресурсів за відсутності дозвільних документів, у разі перевищення встановлених у дозволі на спеціальне водокористування лімітів; забору, використання води та скиду забруднюючих речовин із зворотними водами з порушенням умов водокористування, встановлених у дозволі на спеціальне водокористування

Закінчення табл. 1

1	2
Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 29 серпня 2011 р., № 303, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 19 вересня 2011 р. № 1097/19835	Визначено розміри відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами (за відсутності дозвільної документації)
Тимчасова методика визначення розміру шкоди (збитків), заподіяної порушеннями господарських договорів, схвалена Державною комісією Ради Міністрів СРСР з економічної реформи 21 грудня 1990 р.	Методика може бути застосована при відсутності договірних відносин, зокрема, для визначення розміру шкоди (збитків) за зобов'язаннями зі спричинення шкоди; збитку (збитків), понесених підприємством у результаті виконання вказівок вищого органу, який порушив права підприємств, а також унаслідок неналежного здійснення вищим органом своїх обов'язків стосовно підприємства
Методика вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків (реєстраційний код з Реєстру методик проведення судових експертиз 11.0.22)	Практичне значення при проведенні судово-економічних досліджень з питань, пов'язаних з визначенням розміру недоотриманого прибутку (упущеної вигоди), збитків та інших втрат, завданих суб'єктам підприємницької діяльності

Джерело: побудовано за даними [13–17].

Доцільно зазначити, що в положеннях Тимчасової методики надається визначення недоотриманих доходів (упущеної вигоди) як усіх доходів, які б отримала потерпіла сторона, якби було виконане зобов'язання на день позову (наприклад, прибуток, недоотриманий унаслідок скорочення обсягів виробництва або обсягів реалізації, зміни асортименту виготовленої продукції, погіршення її якості тощо) [16, п. 3 р. 1].

Тимчасова методика пропонує орієнтовний перелік характерних наслідків порушення договору та відповідні поелементні складові збитків, містить рекомендації щодо методів обчислення збитків, при цьому наводяться приклади їх розрахунку (наприклад, при зменшенні обсягів виробництва продукції, простоях, заміні сировини тощо). Крім того, вона передбачає, що збитки визначаються не зі змісту порушення договору, а з характеру наслідків

порушення, оскільки одне й те ж порушення може викликати різні наслідки, так само як різні порушення можуть викликати однакові наслідки [16].

На нашу думку, застосування положень Тимчасової методики щодо оцінки упущеної вигоди можливе із застосуванням методу інформаційного та математичного моделювання в частині, що не суперечить чинному законодавству України.

Вибір експертом-економістом тієї чи іншої моделі визначається можливостями суб'єктивного сприйняття експертом даних, які отримані в ході дослідницьких експертних процедур. Так, метод інформаційного моделювання може бути застосований при проведенні експертиз щодо оцінки недоотриманого прибутку (упущеної вигоди) в результаті скорочення обсягів виробництва або реалізації продукції (робіт, послуг), зниження якості виготовлюваної продукції (робіт, послуг), зміни асортименту виготовленої продукції (робіт, послуг).

Метою інформаційного моделювання є систематизація обліково-економічної, нормативно-правової інформації про об'єкт дослідження. Оскільки модель – це такий аналог, що суттєво подібний оригіналу, а відмінності несуттєві, відповідно до умов конкретної пізнавальної задачі [18] застосування методу інформаційного моделювання надає можливість, на підставі інформаційних джерел, побудувати «модель» як своєрідний інструмент пізнання для дослідження об'єкта – «недоотриманого прибутку».

При дослідженні недоотримання прибутку (упущеної вигоди) внаслідок втрати інвестиційної можливості найбільш результативним є метод математичного моделювання. Математичне моделювання недоотриманого прибутку (упущеної вигоди) – це один із методів економіко-математичного аналізу, який полягає в дотриманні технології прагматичної побудови математичної моделі, що дозволяє експерту обґрунтувати найбільш адекватну інтерпретацію результатів моделювання.

Виконання економічних експертиз щодо недоотримання прибутку (упущеної вигоди) методом моделювання можливе лише за умови створення моделі на принципах інформаційної достатності та нормативного визначення основних параметрів (показників) об'єкта дослідження.

Додержання принципу інформаційної достатності при проведенні економічних експертиз забезпечується за умови наявності в матеріалах, наданих на дослідження, таких об'єктів:

– первинні документи (видаткові накладні, акти приймання-передачі, касові та банківські документи, митні декларації, інвентаризаційні описи, матеріальні звіти, лімітно-забірні картки, акт-вимоги на заміну матеріалів, накладна-вимога на відпуск матеріалів, відомості нарахування заробітної плати, планові калькуляції собівартості реалізованої продукції, норми витрат матеріалів, технологічна документація, кошториси тощо);

- облікові реєстри (картки складського обліку, касові книги, реєстри податкових накладних, відомості аналітичного обліку, меморіальні ордери, журнали-ордери, оборотно-сальдові відомості, головні книги тощо);
- фінансова (бухгалтерська) статистична та податкова звітність.

При проведенні дослідження як джерела інформації можуть також використовуватися інші матеріали справи: висновки експертів інших спеціальностей; договори з контрагентами; положення про облікову політику; проектно-технічна документація; статутні та реєстраційні документи; акти ревізій, висновки аудиторів тощо.

Разом із тим відсутність окремих об'єктів дослідження внаслідок втрати або знищення частини документів не виключає можливості застосування методу моделювання при проведенні судово-економічної експертизи, а навпаки, його застосування буде найбільш результативним для обґрунтування висновку експерта з поставлених питань.

Законодавчі та нормативні акти, якими визначаються основні параметри (показники) об'єкта дослідження, залежать безпосередньо від самого об'єкта дослідження та завдань, які ставляться на вирішення експерта-економіста. Наприклад, у разі оцінки недоотримання прибутку внаслідок поставки товарів неналежної якості або некомплектних товарів, недопоставки чи прострочки поставки товарів, для характеристики визначених якісно-кількісних властивостей об'єкта експертом використовуються Положення про поставки продукції, Положення про поставки товарів, норми ЦКУ та ГКУ тощо.

Наостанок сформуємо алгоритм проведення судової експертизи з вирішення завдань, пов'язаних із визначенням розміру недоотриманого прибутку (упущеної вигоди) (рис. 3).

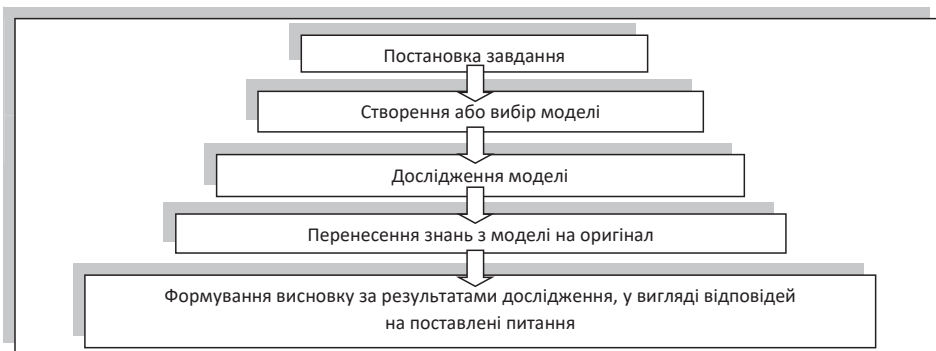

Рис. 3. Алгоритм проведення судової експертизи із вирішення завдання щодо оцінки недоотриманого прибутку (упущеної вигоди)

Джерело: побудовано автором.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що питання сутності та порядку визначення розміру упущеної вигоди повинно бути нормативно врегульоване з урахуванням запропонованих науково-методичних рекомендацій. Наприклад, запропонований алгоритм проведення судової експертизи з вирішення завдань визначення розміру збитків (упущеної вигоди) може стати методичною основою економічних досліджень, пов'язаних з оцінюванням розміру недоотриманого прибутку (упущеної вигоди) підприємством унаслідок порушення зобов'язань другою стороною. Урахування такого алгоритму в практиці судово-економічної експертизи дозволить експерту надати висновок на поставлені питання замість складання повідомлення про неможливість проведення експертизи. Це, у свою чергу, позитивно вплине на рівень експертного забезпечення розгляду справ у суді чи досудового розслідування, а також дозволить забезпечити захист економічних інтересів як суб'єктів господарювання, так і окремих фізичних осіб у разі невиконання однією зі сторін узятих зобов'язань.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є розробка методики оцінювання упущеної вигоди з використанням методу моделювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. №4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. №9–10, №11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.04.2020).
2. Романів С. Р. Будник Л. А., Саченко С. І. Судово-економічна експертиза в Україні: її економічна суть та кадрове забезпечення. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 23. С. 343–350. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/23_2018_ukr/61.pdf (дата звернення: 20.04.2020).
3. Зинченко С. Г. Анализ упущенной выгоды. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Сер.: Економічні науки*. 2012. №1 (23). URL: <http://archive.nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 20.04.2020).
4. Маркіна О. О., Паєнтко Т. В. Методичні підходи до оцінки упущеної вигоди. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 677–688.
5. Прохоров-Лукін Г. Проблеми визначення та відшкодування шкоди у цивільних справах про порушення прав інтелектуальної власності у країнах ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. №2. С. 78–87.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV із змінами та доповненнями. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.04.2020).
7. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №436-IV із змінами та доповненнями. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №18, №19–20,

- № 21–22. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436–15> (дата звернення: 20.04.2020).
8. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-ХІІ із змінами та доповненнями. *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*. 1991. № 29. Ст. 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959–12> (дата звернення: 20.04.2020).
 9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 (дата звернення: 20.04.2020).
 10. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336–13> (дата звернення: 20.04.2020).
 11. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860–99> (дата звернення: 20.04.2020).
 12. Про бухгалтерській облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-ХІV із змінами та доповненнями. *Відомості Верховної Ради України (БВР)*. 1999. № 40. Ст. 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996–14> (дата звернення: 20.04.2020).
 13. Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.1999 № 559 із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559–99-%D0%BF> (дата звернення: 20.04.2020).
 14. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20.07.2009, № 389 із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767–09> (дата звернення: 20.04.2020).
 15. Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.08.2011 № 303 із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1097–11> (дата звернення: 20.04.2020).
 16. Тимчасова методика визначення розміру шкоди (збитків), заподіяної порушеннями господарських договорів, схвалена Державною комісією Ради Міністрів СРСР з економічної реформи від 21.12.90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400–90> (дата звернення: 20.04.2020).
 17. Методика вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків (реєстраційний код з Реєстру методик проведення судових експертиз 11.0.22). URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/> (дата звернення 20.04.2020).
 18. Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Теоретичні та практичні аспекти застосування методу моделювання при виконанні судово-економічних експертиз. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 5. С. 9–14.

REFERENCES

1. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012. 4651-VI. (2013). [Criminal Procedure Code of Ukraine. Law of Ukraine dated April 13, 2012]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 9–10, 11–12, 13, art. 88. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
2. Romaniv, S. R., Budnyk, L. A., & Sachenko, S. I. (2018). Sudovo-ekonomichna ekspertyza v Ukraini: yii ekonomichna sut ta kadrove zabezpechennia [Forensic expertise in Ukraine: its economic nature and staffing]. *Market infrastructure – Market infrastructure*, 23, 343–350. Retrieved from http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/23_2018_ukr/61.pdf [in Ukrainian].
3. Zinchenko, S. G. (2012). Analiz upuschennoy vyigody [Analysis of lost profits]. *Visnik Priazovskogo derzhavnogo tekhniчного universitetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Azov State Technical University. Series: Economic Sciences*, 1 (23). Retrieved from <http://archive.nbuv.gov.ua>. [in Russian].
4. Markina, O. O., & Paientko, T. V. (2019). Metodychni pidkhody do otsinky upushchenoi vyhody [Methodical Approaches to the Missing Benefit Assessment]. *Forensics and court expertise – Forensics and forensics*, 64, 677–688 [in Ukrainian].
5. Prokhorov-Lukin, H. (2016). Problemy, yaki isnuut u shkoli u tsyvilnykh spravakh, pro spravzhniu intelektualnu vlasnist u YeS [Problems existing at the School of Civil Affairs on true intellectual property in the EU]. *Teoriia i praktychno intelektualna vlasnist – The theory and practice of intellectual property*, 2, 78–87 [in Ukrainian].
6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003. №435-IV. (2003). [Civil Code of Ukraine. Law of Ukraine dated January 16, 2003]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40–44, art. 356. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
7. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003. №436-IV. (2003). [Commercial Code of Ukraine. Law of Ukraine dated January 16, 2003]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 18, 19–20, 21–22, art. 144. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
8. Pro zovnishnoekonomichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 16.04.1991. №959-XII. (1991). [On Foreign Economic Activity. Law of Ukraine dated April 16, 1991]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 29, art. 377. Retrieved from <https://law.work.gov.ua/laws/show/959-12> [in Ukrainian].
9. Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro dohovory mizhnarodnoi kupivli-prodazhu tovariv vid 11.04.1980. (1980). [United Nations. *Convention on Contracts for the International Sale of Goods* dated April 11, 1980]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Natsionalnogo polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 1 “Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti”: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.02.2013. 73. (2013). [On approval of the National Regulation (Standard) of Accounting 1 “General Requirements for Financial Reporting”. Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated February 7, 2013]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Polozhennia (standartu) bukhhaltenskoho obliku 15 "Dokhid": Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 29.11.1999. 290. (1999). [On approval of Regulation (standard) of accounting 15 "Revenue". Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated November 29, 1999]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> [in Ukrainian].
12. Pro bukhhaltenskii oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999. 996-XIV. (1999). [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine. Law of Ukraine dated July 16, 1999]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40, art. 365. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].
13. Pro taksy dlia obchyslennia rozmiru shkody, zapodiiano zelenym nasadzhenniam u mezhakh mist ta inshykh naselenykh punktiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8.04.1999. 559. (1999). [On fees for calculating the amount of damage caused by green planting within cities and other settlements. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 8, 1999]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-99-%D0%BF> [in Ukrainian].
14. Metodyka rozrakhunku rozmiriv vidshkoduvannia zbytkiv, zapodiianykh derzhavi vnaslidok porushennia zakonodavstva pro okhoronu ta ratsionalne vykorystannia vodnykh resursiv: Nakaz Ministerstva okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy vid 20.07.2009. 389. (2009). [Methods of calculating the amount of compensation for losses caused to the state due to violation of legislation on the protection and rational use of water resources. Order of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine dated July 20, 2009]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09> [in Ukrainian].
15. Metodyka vyznachennia rozmiriv vidshkoduvannia zbytkiv, zapodiianykh derzhavi vnaslidok samovilnoho korystuvannia nadramy: Nakaz Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 29.08.2011. 303. (2011). [Methods for determining the amount of compensation for losses caused to the state due to unauthorized use of subsoil. Order of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine dated August 29, 2011]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1097-11> [in Ukrainian].
16. Tymchasova metodyka vyznachennia rozmiru shkody (zbytkiv), zapodiiano porushenniamy hospodarskykh dohovoriv, skhvalena Derzhavnoiu komisiieiu Rady Ministriv SRSR z ekonomichnoi reformy vid 21.12.90. (1990). [Temporary Method of Determining the Amount of Damage (Damage). Caused by Violations of Economic Agreements, Approved by the State Commission of the Council of Ministers of the USSR for Economic Reform dated December 21, 1990] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-90> [in Ukrainian].
17. Metodyka vyrishennia sudovo-ekonomichnoiu ekspertyzoiu pytan shchodo sprychynennia materialnykh zbytkiv (reiestratsiinyi kod z Reiestru metodyk provedennia sudovykh ekspertyz 11.0.22). (2004). [Methods for solving forensic and economic expertise on issues of causing material damage (registration code from the Register of Methods for Forensic Examination 11.0.22)]. Retrieved from <http://tmpse.minjust.gov.ua/> [in Ukrainian].
18. Khomutenko, V. P., & Khomutenko, A. V. (2019). Teoretychni ta praktychni aspekty zastosuvannia metodu modeliuвання pry vykonanni sudovo-ekonomichnykh ekspertyz

[Theoretical and practical aspects of the application of the modeling method in the execution of forensic and economic expertise]. *Ekonomika, finansy, pravo – Economics, finance, law*, 5, 9–14 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.04.2020 р.

Стаття пройшла рецензування 12.05.2020 р.

Стаття рекомендована до опублікування 27.05.2020 р.

A. V. KHOMUTENKO

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов Одесского национального экономического университета, Украина, г. Одесса

V. P. KHOMUTENKO

кандидат экономических наук, профессор, судебный эксперт, Украина, г. Одесса

D. V. MOTYGIN

заведующий отделом экономических исследований Одесского научно-исследовательского экспертно-криминалистического центра МВД Украины, Украина, г. Одесса

ПРОБЛЕМАТИКА РЕШЕНИЯ ЭКСПЕРТНЫХ ЗАДАЧ ПО ОПРЕДЕЛЕНИЮ УПУЩЕННОЙ ВЫГОДЫ

В статье исследованы нормативно-правовые подходы к определению сущности терминов «ущерб» и «упущенная выгода». Определены виды убытков. Проанализированы действующие методики оценки упущенной выгоды у субъектов хозяйствования. Предложено применять метод моделирования для определения размера упущенной выгоды. Разработан алгоритм проведения судебной экспертизы при решении задач по определению размера убытков (упущенной выгоды).

Ключевые слова: убытки, недополученная прибыль, метод информационного моделирования, судебный эксперт-экономист, методика.

A. V. KHOMUTENKO

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Odessa National Economic University, Ukraine, Odessa

V. P. KHOMUTENKO

Candidate of Sciences (Economics), Professor, Judicial Expert, Ukraine, Odessa

D. V. MOTYGIN

Head of the Department of Economic Research of the Odessa Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ukraine, Odessa

PROBLEMS OF SOLVING EXPERT TASKS FOR DETERMINING LOST PROFIT

Problem setting. Generalization of expert practice in recent years indicates an increase in the amount of materials returned without conducting forensic research. One of the reasons

for this was the incompleteness of the submitted research objects or their absence due to partial loss, damage that made it impossible for them to be submitted for examination by the court or investigative bodies. At the same time, the appointment of forensic examination in some cases is obligatory, in particular, in the case of determining the amount of material damages. The obligation to appoint an examination is conditioned by the need to prove those circumstances, without which it is impossible to comprehensively and fully investigate the committed criminal offense and determine the amount of losses and / or lost income (loss of profit). In this context, there is an objective need to formulate scientific and methodological recommendations, which will regulate the procedure of the expert research, in the absence of all necessary information about the object of study, determine the sources of information and recommended research methods.

Recent research and publications analysis. The question of determining the nature of losses and their types was investigated in the writings of such scientists as L. A. Budnyk, S. H. Zynchenko, O. O. Markina, T. V. Paientko, H. Prokhorov-Lukin, S. R. Romaniv, S. I. Sachenko and others. At the same time, current realities of economic life and expert practice require a clearer, unambiguous interpretation of all types of losses that an entity may suffer. Of particular relevance in this context is take on the lost profit, the issues of nature and definition of which are not sufficiently settled.

Paper objective. The purpose of the article is to develop scientific and methodological recommendations for solving expert problems in the study of determining the amount of loss (lost profit).

Paper main body. The economic nature of the loss means that for the injured person there are negative consequences in the form of additional property loss or loss of profit (income) that would normally have been received. From a legal point of view, losses are negative consequences for the injured person in the property sphere, which are the result of the wrongful acts of another person. Within their competence, forensic experts investigate exclusively economic losses that are monetary in nature and can take the form of additional expenses, loss or damage to property, and in the form of loss (lost profit). The choice of an expert economist of a particular model is determined by the ability of the expert to subjectively perceive the data obtained during the research expert procedures. The method of informational modeling can be applied in carrying out of examinations on estimation of the lost profit (lost profit) as a result of reduction of production volumes or sales of products (works, services), decrease of quality of manufactured products (works, services), change of assortment of manufactured products (works, services).

Conclusions of the research. The proposed algorithm for forensic analysis of loss (profit loss) problems can be a methodological basis for economic studies related to assessing the amount of profit (lost profit) of an enterprise as a result of a breach of obligations by the other party. Consideration of such an algorithm in the practice of forensic economic examination will allow the expert to give a conclusion on the questions raised instead of writing a report on the impossibility of conducting an examination. This, in turn,

will have a positive impact on the level of expert support for court cases or pre-trial investigations, as well as ensure the protection of economic interests of both economic entities and individuals in the event of one party failing to fulfill its obligations.

Short Abstract for the article

Abstract. The article explores the regulatory approaches to defining the terms “loss” and “lost profit”. The types of losses are determined. The existing methods of estimation of the lost profit at economic entities are analyzed. It is suggested to use a simulation method to determine the amount of lost profit. An algorithm of forensic analysis in solving problems in determining the amount of losses (lost profits) has been developed.

Keywords: losses, lost profit, information modeling method, forensic expert-economist, methodology.

Article details:

Received: 27 April 2020

Revised: 12 May 2020

Accepted: 27 May 2020

Рекомендоване цитування: Хомутенко А. В., Хомутенко В. П., Мотигін Д. В. Проблематика вирішення експертних завдань із визначення упущеної вигоди. *Економічна теорія та право*. 2020. № 2 (41). С. 111–127. DOI: 10.31359/2411-5584-2020-41-2-111.

Suggested Citation: Khomutenko, B. V., Khomutenko, V. P., & Motygin, D. V. (2020). Problematyka vyrishennia ekspertnykh zavdan iz vyznachennia upushchenoi vyhody [Problems of solving expert tasks for determining lost profit]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 2 (41), 111–127. DOI: 10.31359/2411-5584-2020-41-2-111.